

zetét, a tanártestületet a XIX. század elején, a kar belső szerkezetét, melynek fuercaságai közé tartozott, hogy a karnak tanártagja a fakultás dékánja nem lehetett, királyi parancs alapján a dékánt a kar külső tagjai, tehát voltaképen idegenek és az ügyektől távolabb állók közül kellett választani, ami sok küzdelemre adott okot és alkalmat az egyetem kebelében, illetőleg a kar és a kormányzat között. Könyvének ebben a szakaszában tudós szerzőnk a tanítás anyagának, a tankönyveknek, a tanulmányok állapotának és az akkori hallgatósnak jellemzése után külön fejezetet szentel Frank Ignác jogtanár (1783—1850) működésének, aki kiemelkedő egyéniségével, nagy szellemével nemcsak mint tanár, hanem mint a karnak csaknem állandó hivatalos vezetője is ráütötte bélyegét a magyar reformkor forrongó éveiben a kar életére és történetére.

Végül a könyv ötödik, legterjedelmesebb részében, mely a jogi karnak 1848-tól 1935-ig terjedő történetét tárgyalja, már egészen bő forrásanyag alapján a karnak a forradalmi évek, a szabadságharc és az abszolutizmus korában való viselkedéséről és szerepéről szól, a kar elosztrákosításáról, a provizórium koráról, az oktatási reformokról a kiegyezés utáni korszakban, tanszékekről és tanárokról, a tanulmányi viszonyokról 1867 és 1890, majd 1890 és 1918 között. A világháború utáni évek története már csak vázlatosan foglalkozik az eseményekkel és érdekesebb részletei az egyetemi autonómia sérelmeire, a hadviselt hallgatók sorsára és kívánságaira, a numerus clausus intézményére és a jogi oktatás régen várt korszerű reformjának kérdéseire vonatkoznak. Sok érdekes kimutatás, személyi és statisztikai adatokat tartalmazó lajstrom és táblázat teszi az áttekintést az óriási művelődéstörténeti anyag felett még tanulságosabbá.

Eckhart Ferenc könyve is, úgy, mint Szentpétery Imréné, sok becses adalékkal járul hozzá a magyar kultúrtörténet legutóbbi három századára vonatkozó ismereteinkhez. Jelentősége ennek is főleg abban áll, hogy legfelsőbb fokú oktatásügyünknek nemzeti tartalmát nevelői, értékének megfelelő világításban tárta föl az utókor előtt.

Gyulai Agost.

Makkai Sándor: Magyar nevelés, magyar műveltség. Budapest, 1937. Révai-kiadás. 252 lap.

Makkai Sándornak, az erdélyi magyarság volt vezetőjének új könyve, mely a magyar szellemi élet legfőbb problémáit, a nemzeti nevelés és nemzeti műveltség égető kérdéseit ösztönös lélekkel, de a logikusan gondolkodó elme világos látásával és az istenadta írói tehetség kiváló művészetével tárgyalja, teljes figyelemre tarthat igényt a céhbéli pedagógusok világában is. Még akkor is, ha esetleg arra gondolunk, hogy a gondolkodás ebben a tárgykörben eddig nem volt kenyere szerzőnknek, a történeti regényirodalom terén babérokat aratott jeles magyar írónak, az erdélyi reformátusok volt kiváló egyházi szóvivőjének. Bár mint az erdélyi magyar kisebbség vezérének, addig, amíg Erdély református püspöke volt, gondolkodnia kellett ilyenfajta kérdésekről is — ezt éppen mostani könyvének gazdag tartalma bizonyítja —, azért voltaképpen mégis új terület neki a tisztán pedagógiai és kultúrpolitikai mező, melyre e könyvében rálépett. Mindamellettt áll róla az a megállapítás, hogy a tudomá-

nyos célkitűzésen messze túlmenve, jó érzékkel rátapint a nagy, időszerű magyar kulturális és politikai kérdések gyökerére s mint ilyen, a nemzetnevelés hivatott művelőjének bizonyul.

Műve, már címében megjelölve, két főrésze czlik. E két főrész logikus összefüggése kétségtelen, de csak alapfelfogásában, tárgyában látszólag nem.

Bevezetésül programot ad a világháború befejezése óta annyiszor hangzottatott pium desideriumról, a *nemzeti megújulásról*. Nem új gondolat ez, de mindennél fontosabb. Érthetetlen sorsot hordozó nemzet vagyunk. Minden más nemzet azt hiszi, hogy csak úgy valósíthatja meg célját, ha a magyart elpusztítja. Létünk, mely századokon át pajzsa és megmentője volt nyugat kultúrájának, szerintük zavarja az emberközösség békéjét. S Európa, nem először, de ma csaknem általában, kegyetlen közönnyel veszi tudomásul a magyar nemzet pusztulását. Ez ellen a balsors ellen azonban — mondja bölcs felfogással könyvünk szerzője — nem használ a dacos turanizmus, a tudatos elfordulás Európától, melyet egyes álmódosók célravezetőnek tartanak. A magyar nemzet előtt, akár saját szuverén hazájában él, akár kisebbségi sorsban tengődik, éppen ellenkezőleg, a jövőnek csak az az egy útja maradt nyitva, hogy valóban és mélyesen európaivá legyen, hű azokhoz az elvekhez, ahhoz a szellemhez, melyet Európa megtagadott. *Új nemzetfogalom, étellel telítve*, ez az egyetlen lehetőség, amely az új magyarságot kiformálhatja. Ez a magyar nemzet létkérdése. Ez a kérdés nem politikai elsősorban, hanem a szellemi magyarság kérdése. S éppen itt van — Makkai felfogása szerint — az új nagy feladat, a nemzetnevelés fordulópontja, a belső kérdés megoldása, melyet nem szabad többé elhomályosítania semminek. A magyar államiság keretében élő magyarságnak öntudatosan és elszántan kell érvényesítenie, kinyilatkoztatnia saját életében a magyar szellemiség értékvalóságát. A maga körében, de minden magyar számára mintát kell alkotnia az európai magyar szellem értékéről, életrevalóságáról, nélkülözhetetlenségéről az emberközösség életében.

Ebben a meggyőződésben tárgyalja szerzőnk részleteiben a magyar nemzetnevelés feladatait, előre megállapítva, hogy a mainál egészségesebb, életrevalóbb magyar nemzedékre van szükségünk. Olyanra, mely a mult nagy tanulságait komoly önkritikával megszívleli, a társadalmi ellentéteket és válaszfalakat kiegyensúlyozza és eltünteti, a külsőségek helyett belső értékeket állít előtérbe, leszámol egyéni és nemzeti bűneivel, fogyatkozásaival, minden magyar kincset forrón szeret és ápol, szavak helyett tettekkel és komoly produktív munkával bizonyítja az élethez való jogát, életrevaló s egyben lelkileg gazdag. Bizonyos, hogy csak ilyen lelki revízió átment, belsőleg megújult nemzet lehet a szellemi egység és közösség természetes központjává a kisebbségi helyzetben élő magyarság számára is.

Ezeken az alap gondolatokon építi fel szerzőnk a magyar nevelésről és a magyar műveltségéről szóló eszméinek rendszerét, vagyis — amint ő mondja — a nevelői gondolkodás útját és nemzeti műveltségünk alapvonalait.

Főnt vázolt célkitűzése után, melynek kifejtésében a pedagógiai politikai elmélkedés tagadhatatlan művészenek bizonyult, különösen érdekelhetik a peda-

gógus világot Makkainak azok a fejtegetései, melyekkel a pedagógia lényegét és értékét mutatja ki a mai világ nagy válságában. Sajnálattal állapítja meg azt a tényt, hogy a pedagógia örök igazságai kérdésessé váltak számunkra. De azért mégsem osztozik azok véleményében, kik felettébb bizonytalan tudománynak, azaz nem is tudománynak mondogatják lemondó közlegyintéssel, vagyis azokéban, akik a tudomány régi fogalmának babonáságában élve, változhatatlan tételekre esküsznek. Ő maga ellenkező meggyőződést vall. Semmi sem bizonyíthatja jobban a pedagógiai elmélet és gyakorlat nagy jelentőségét és értékét, mint a nevelői gondolkodásnak hajlékony és alkalmazkodó mivolta. Szerzőnk védelmező eljárásának lényege az, hogy — bizonyos mértékig történeti áttekintéssel — tisztázza a nevelőhatalom kérdését. Tárgyalja az E. Linde által a módszer ellen indított ezenvedélyes harcnak jogosultságát és jelentőségét, jellemzi a módszer helyett föllépett új nevelőhatalmat: a kísérletet és a személyiség fogalmának bevezetését a pedagógiába. E pontnál szép sorokat olvashatunk Schneller Istvánról, ki a magyar pedagógiai irodalomban először kísérrelte meg ennek az új fogalomnak, a „személyiség pedagógikájának“ bevezetését. E sorokat a szerető és hálás egykori kolozsvári tanítvány írja ősz mesteréről. Am fogalmi mérlegelésében nem tántorítja meg Makkait a kegyelet érzése sem. Elismeri, hogy a személyiség pedagógiája kétségtelenül egyedül célravezető út, de csakis ott, ahol önértékű nevelői személyiség munkálkodik. Más szóval: az elméleti igazság nem nyújthat gyakorlati biztosítékot arra, hogy a személyiség formáló hatalmába vetett bizalom nem lesz-e okává az individualizmus önkényének.

Makkai szerint e kérdésre az idő maga felelt. A nevelő és a növendék közti kapcsolat nem bizonyult az emberi életközösség erős alapjának a köznevelés terén, éppen azért, mert a nevelés a köz dolga. Az idő rohamlépésekkel haladta túl a pedagógiai individualizmust s a pedagógia figyelme szükségkép a nevelés szociális oldala felé fordult. Ma már világosan látjuk azonban, hogy a világi élet XX. századi nagy rohanásában és vilaraiban az emberközösség nagyon tág vagy nagyon szűk alakulatai egyaránt kiejtették kezükből a nevelőhatalmat. A liberális humanizmus világpolgársága, az osztálynevelés exkluzív tömeg- és gépgyártása, sőt az észszerű állami nevelés formalizmusa is meghaladottakká váltak. Ma a nemzeti társadalom, ez a határozott és tartalmi valóság lett a döntő nevelőhatalom. A személyiség pedagógiája és a szociális nevelés helyébe a szigorúan értelmezett nemzetnevelés lépett.

Miután bemutatta a modern pedagógiának a nevelőhatalom igazolására irányuló munkáját, mely együtt hullámozván az emberiséggel, a módszeren és kísérleten át a személyiségből a társadalomhoz, a társadalomtól a nemzethez való haladás mozzanatait tüntette föl, — áttér szerzőnk arra, hogy a nevelői gondolkodás útjának másik irányát figyelje meg, azt, mely a nevelői munka lényegének tisztázására törekedett.

Ennek a kérdésnek szintén történeti alapra helyezett fejtegetésénél a csálhatalanságra törekvő tudományos pedagógiának, az elméletnek kritikáját kapjuk Makkai tollából. Az elmélet mindenhatóságába vetett hitet a reánk zúdult

világkatasztrófa és annak következményei a nevelés terén is megdöntötték, tehát a nevelői munka maga is súlyos válságba került. Az elméletileg szellemesen és sokféleképpen megoldott összes pedagógiai kérdések ismét valóban kérdésekké váltak. Így az aléltságból magához térő világnak, az új világnak legfontosabb kérdésévé az egység, a szervezethez, a fegyelem új formáinak, módjainak, törvényeinek megteremtése lett. Senkit se érdekel már a nevelés filozófiája, mindenkit a nevelés szervezésének feladatai izgatnak és foglalkoztatnak. Győző és legyőzött államok újraalkotják köznevelési és közoktatási törvényrendszerüket. Az általánosságokban kimerülő embernevelési ábrándok ideje elmúlt. Ezeknek világát a köznevelési szervezet légtipikusabb, legtermészetesebb formája, az iskola, az intézményes pedagógiai munka kötelező színtere és műhelye váltotta föl. Ez azonban még nem elégíthet ki bennünket. Minden általános elmélet megtagadása és mellőzése után is többnek kell tartanunk a nevelői tevékenységet, mint az ifjúkori iskolázásra korlátozódó munkát. A nevelésnek az egész társadalmat s annak egész életét föl kell ölelnie, vagyis a pedagógiának azáltal, hogy az egész nemzetre tekint, nemzeti kultúrpolitikává kell szélesednie és kimélyülnie. A nevelői munka lényegének tisztázására irányuló pedagógiai gondolkodás tehát együtt hullámozván az emberválsággal, szerzőnkél az elmélettől a szervezéshez s a szervezéstől a kultúrpolitikához való haladás mozzanatait mutatja.

Makkai elmékedéseinek foglalata tehát az, hogy a nevelőhatalom a *nemzet*, a nevelői munka pedig *kultúrpolitika*.

Ezek az elmékedéseken mint erős alapon építi föl Makkai Sándor *Új parancsok* címmel gondolatait az iskoláról, kutatván azt, hogy milyen viszonyban kell lennie a nemzeti társadalomnak az iskolába szervezett nevelési rendszerrel. Vizsgálja az iskola munkáját s úgy látja, hogy három külön, de összefüggő feladatkör lényegileg kimeríti az iskola munkájának egész tartalmát. Az iskolának t. i. a *világot* mint a természet, történelem és lélek tényeinek rendszerét kell megismertetnie az ifjú nemzedékkel, ki kell fejlesztenie az ifjúságban az *erkölcsi jellemet* s végül a felnövő nemzedéket öntudatos tényezőként bele kell nevelnie a *nemzeti közösség* életébe. Kétségtelen, hogy a régi iskola is munkálta ezt a három feladatot, de mégis képtelennek bizonyult arra, hogy egységes nemzeti öntudatot és egészséges emberi lelkületet neveljen, mert nevelési szelleme nem volt egységes. Az iskola csak akkor tudja betölteni hivatását, ha mind a három feladat azonos nevelői meggyőződésben gyökerezik és abból hajt ki. Itt adja szerzőnk éles bírálatát a régi iskola kritikátlan nemzeti történetiszemléletének, mely hiszékennyé és önhitté tette az ifjúságot s azt a hamis meggyőződést plántálta bele, hogy a magyar nemzetet egyetlen más nemzettel sem lehet összemérni, annyival különb mindeniknél. Ez volt az oka annak, hogy a nemzetiségek megismerését az iskola feleslegesnek tartotta s az ifjúság vidám megvetéssel elnézett fölöttük. Ezt a nemzeti nevelést minden naiv jószándéka ellenére is elítéli szerzőnk.

Majd az iskolai oktatás igazi jelentőségével akar tisztába jönni. Mint-hogy az oktatás az életél öntudatosítása és pedig az ember összes tevékeny-

ségeiben, vizsgálja, vajjon az oktatás ma tényleg az élet szolgálatában áll-e, az élet célját, az önértékű személyiséget akarja-e megvalósítani. Fájdalommal állapítja meg, hogy ebben a tekintetben ma nagy zavar uralkodik. Az emberválság korát éljük. Az egyéni szellem tisztelete elhomályosult. Erőszak, gépiesség, tömegkezelés jellemzik a világot. Fogalmak, meghatározások értéküket veszítették. A jelszavak alatt kiismerhetetlen, álcázott indulatok hullámanak. Az oktatás megvakult, mert az életcél nem áll előtte világosan, s azért nincs is életformáló ereje. Az oktatás — úgy látja szerzőnk — nem az életnek, hanem egyes tendenciáknak, törekvéseknek áll szolgálatában. A jeles szerző azonban abban a meggyőződésben él, hogy az ellentétes erők e zűrzavarából megint ki fog emelkedni a megtisztult és megerősödött örök emberideál, mert ha ez az idő el nem jön, akkor az emberiség sorsa meg van pecsételve.

Az iskoláról szóló kérdéssorozatban végül az iskola eszményét próbálja megállapítani tudós szerzőnk. Ez szerintem nem lehet más, mint a keresztény nemzeti társadalom kialakítása a szónak evangéliumi értelmében.

Fejtegetéseinek további szakaszában a nevelő feladatát vizsgálja s megállapítja, hogy a nevelő hivatása örködni az ifjúság lelke felett. Az őrálló nem kormányozhatja a tényeket, csak engedelmes lélekkel figyelvén és megértvén őket, saját lelkén keresztül állíthatja szembe velük az ifjúságot, arra vigyázva, hogy ebből ne végzetes tévedések, hanem egészséges állásfoglalások szülessenek. Az ifjúságot pedig nem mint átmenetet, hanem mint életformát elemezvén, megmutatja annak három főjellemvonását: a kritícizmust, vagyis a nagy hajlamot az apák, a mult éles kritikai szemléletére, a világnézeti problémák és magyarázatok iránti érzéketlenséget és a gyors állásfoglalást az eseményekkel szemben. Ezeket a jellemvonásokat figyelembe kell vennie a nevelőnek feladata megoldásában. A modern nevelő éppen azáltal találkozik az ifjúság lelkével, hogy elhárítja magától az egyedül követésre méltóság illúzióját, túlmutat önmagán az ifjúsággal közösen keresendő életcél felé.

Ennek a nevelői közösségnek légkörében kell megszületnie az új magyar ember típusának, ki a multa öntudatosan tekintő lélek lesz, de egyúttal a világot a nemes intelligencia fényében vizsgáló és ismerő szellem s amellet erkölcsi jellem, aki élete értelmét és dicsőségét a lelki szabadságban, az igazság szolgálatában és a szeretet gyakorlásában látja.

Az első rész alapvetése után, mely a pedagógia főbb problémái fölötti áttekintés útján a kultúrpolitikához jut el, mint a nevelői gondolatrendszer legmagasabb fokozatához, könyvének második részében szerzőnk nemzeti műveltségünk alapvonalait, vagyis a magyar kultúrpolitika kérdéseit tárgyalja. Elsősorban a kultúrát mint kollektív műveltséget vizsgálja. Tétele az, hogy nemzeti műveltségünk, a magyar kultúra *művelt magyar emberek, értékes magyar művek és célszerű magyar szervezetek* organikus egységét jelenti. A művelt emberre vonatkozó igen terjedelmes fejtegetéseinek leszűrt eredménye az, hogy a műveltségben nem a mennyiség, hanem a minőség a fontos. A művelt embert a legkicsinyesebb körülmények között is az jellemzi, hogy mélyen át tudja

érezni az emberi sorsot, a szenvedést és az örömet, minden faji, felekezeti és osztálykülönbség fölött.

Könyve e részének nemzeti műveltségünk értékéről szóló nagyobb szakaszában különösen érdekes *A tudományegyetem problémája* című igen terjedelmes fejezet, mely talán egyike a legeredetibb betétrezleteknek az egész könyvben s általában az egyetem lényegének és az emberiség szellemi életében elfoglalt helyzetének kitűnő kifejtése. Magyar vonatkozásaiban pedig megállapítja, hogy a nemzeti műveltség szervezetében a tudományegyetemnek a nemzet igazságát kell képviselnie.

A nemzeti műveltségnek szervezéséről írván a továbbiakban, a nemzeti műveltség fórumairól, vagyis a kultúrpolitika intézésének nálunk egészen speciális módjáról szól, mely az állam és az egyház együttes működésében nyilvánul. Kimutatni törekszik, hogy — bár ebből a részleges autonómiából kifolyóan a nemzeti műveltségnek több irányadó fóruma van — ez a tény mégsem atomizálja a magyar szellem azonosságát.

A nemzeti műveltség intézményeinek, elsősorban az iskolarendszer sajátos jellegének, a művelt nemzeti társadalom kérdésének s a magyar kisebbségi műveltség problémáinak tárgyalása után különösen megkapja az olvasót a könyvnek egy igen becses, pompásan kidolgozott részlete, mely *Nemzeti műveltségünk örökhangjai* cím alatt néhány nagy magyar történeti egyéniség kultúrpolitikai törekvéseinek részletes rajzát adja. Ezek Bethlen Gábor, az *önnevelő*, Zrínyi Miklós, az *ébredő*, kinek nemzetnevelő tanításait különös rokonszenvvel kíséri, Széchenyi István, a *sorshordozó*, Wesselényi Miklós, a *kultúrpolitikus* és Mikó Imre, a *kisebbségi*. Ezek a pompás kis szellemi arcképek, melyek a magyar kultúrpolitika szemszögéből, hőseink nemzetnevelő törekvéseinek megvilágításában készültek, mindenkor a könyv legmaradandóbb értékei lesznek.

Nemzeti műveltségünk őstalajának, a magyar népiség értékének külön fejezetet szentel szerzőnk könyvének vége felé egyik szakaszában. Majd a magyar végletekről szólván, az egységes és egészséges nemzeti műveltség kialakulásának akadályait sem hagyja figyelmen kívül. Ezek közül az irrealizmusra nézve polémiába bocsátkozik Prohászka Lajosnak *A vándor és a bujdosó* c. könyvével, mely a magyar szellem irrealitásának lényegét az önmagától való menekülésben látja. Makkai inkább a magyar közgondolkodás természetellenességének és a műveletlenség egyik megnyilvánulásának nevezi — eléggé kemény szóval — az irrealizmust s okát a nemzeti értékelés kialakulatlanságában keresi. Hogy ez ellen a magyar áfium ellen, a nemzeti irrealizmus ellen küzdjünk, arra a legmélyebb nemzetszeretet kötelez bennünket. Eppen így ostromozza szerzőnk a magyar közgondolkodás másik beteg végletét, a földhöz tapadó álrealizmust. Vége van annak a nemzetnek, amelyik lemondott saját nagyságának igényléséről. Elítéli továbbá a magyarság és az európaiság kapcsolatának végtelen értelmezését, az „eb ura fakó“ és a „vitam et sanguinem“ szerű gondolatokat is. Úgy látja, hogy a dacos turániság és az Európa-imádat betegsége szintén a műveletlenség fogalomzavrának határát érinti. A meg-

oldás csak egy lehet: a szó valódi értelmében *európainak* lenni, de *magyar* észszel és magyar szívvel.

Megkapó fejezete végül Makkai Sándor könyvének a befejező rész, mely éppen az említett európai magyarság kérdését vizsgálja s a magyarság várva várt jubileumi Szent István-évének küszöbén, időszerűen, első szent királyunk államalkotásának s egész gondolatvilágának pedagógiai apoteózisát tartalmazza. E végső fejtegetések egyben, a könyvnek az örökké nyugtalanító kultúrkérdések megoldására törekvő jelentősége mellett, a szó nemesebb értelmében vett aktualitást is biztosítják szerzőnk művének.

Aki a magyar nevelés és műveltség egész problematikáját felölelő könyvet elolvassa, bizonyára egyet fog érteni velünk abban, hogy a magyar sorsnak kultúrfilozófiai szempontok alapján készült, ilyen mélyen szántó mérlegelése régen nem jelent meg irodalmunkban.

Gyulai Agost.

Pintér Jenő: A budapesti tankerület évkönyve az 1937—1938. iskolai évre. Budapest, 1937. 171 lap.

A címbeli évkönyv, melynek már előző köteteiről megállapította a pedagógiai közvélemény, hogy oktatásügyünk történetének kitűnő forrásműve lesz valaha, ismét megjelent a gyümölcsöshöz ősz folyamán, terjedelmére nézve jóval bővebben, tartalmára nézve gazdagabban az előző évi szép kötetnél is. Alttalában örvendetes látnunk, hogy az évkönyv, mely Pintér Jenő eszméjéből kelve 18 évvel ezelőtt, 1920-ban egy 24 lapra terjedő, szerény kis füzetkében látott először napvilágot, ugyanannak a jeles tudósnak és tanférfiúnak szerkesztésében miként izmosodott meg évek folyamán, évről-évre gyarapodva nemcsak terjedelemben, hanem valóban értékes tartalommal is. Az előző kötet ismertetésekor mondottakhoz (Magy. Paed. 1937. 79. l.) csak annyit kívánunk ezúttal hozzáfűzni, hogy az idei, 1937. évi kötet a hivatalos adatok sorozatát nemcsak gazdagította, hanem bizonyos mértékig módosította is, amennyiben még célszerűbben rendezte őket. Bővítette továbbá a *Közoktatásügyi rendeletek tára* c. fejezettel, melynek közléseit szintén iskolatípusok szerint rendezte. Ily módon az évkönyv eddigi rovatainak nagy vonásokban való megtartása mellett is előnyös változásokat, a használhatóságra nézve is haladást állapíthatunk meg az évről-évre megjelenő pedagógiai, helyesebben tanügytörténeti forrásmű legújabb kötetében.

Ismét megragadja figyelmünket a kötetben a természetszerűen egészen új anyagot nyújtó *Vegyes közlések* szakasza, melyben 3 fejezetet szentel a szerkesztő kegyeletes érzéssel a mult év folyamán elhunyt Sásdy-Schack Béla volt kereskedelmi iskolai és Fürstner Tivadar volt iparoktatási főigazgatóknak és a nyugalomba vonult kiváló pedagógus-főigazgatónak, Ady Lajosnak. Különösen érdekes fejezet még e szakaszban az, mely *Kivonatok régi ügyiratokból* címmel az 1848/49-i szabadságharc utáni abszolútizmus második felének, tehát a kiegyezést közvetlenül megelőző éveknek Budapestre vonatkozó tanügytörténetéből, részben az akkori budai tankerületi főigazgatóság életének eseményeiből közöl érdekes adalékokat, pl. a tanárok politizálásáról 1862-ben, egy tanár állásvesztés-